

Seregdi László:

A banki belső modellek hatékonyságát teszteli az Európai Bank Hatóság

A bankok az Európai Unióban a piaci kockázat esetében 1998 óta, a hitelkockázat esetében pedig 2007 óta használhatnak belső modelleket tőkekövetelmény számításra. Elméletben a belső módszerek jóval hatékonyabban mérik a kockázatokat, mert szemben a minden bank által egységesen alkalmazott sztenderd módszerrel, sok olyan sajátosságot is figyelembe tudnak venni, mint például az adott bankra jellemző speciális ügyfélkör, kockázatkezelés minősége vagy a földrajzi környezet. A gyakorlatban azonban több alkalommal is az bizonyosodott be, hogy a banki modellek egyáltalán nem tévedhetetlenek. Az Európai Bank Hatóságnak (EBA) az is szemet szúrt, hogy a hasonló jellegű kockázatokra az egyes bankok belső modelljei egészen eltérő eredményeket adtak. Az EBA ezért most arra készül, hogy mind a hitelezési, mind a piaci kockázatra egy teszt portfóliót készít el, amire a bankoknak a saját modelljeik alapján ki kell számítaniuk a tőkekövetelményt. Az EBA pedig ezen eredményeket értékelve meghatározza a teszt portfólió minimum tőkekövetelményét, és amelyik bank ez alatti értéket számított, annak kiigazításokat kell végrehajtania a saját rendszerében.

Annak érdekében, hogy a bankok biztonságosan működjenek, és bankcsődre vagy a betétesek pénzének az elvesztésére csak a legritkább esetekben kerülhessen sor, a szabályozások a bankok által vállalt kockázatokat a szavatoló tőke arányában korlátozzák. A 80-as évektől kezdődően ezek a szabályok egyre összetettebbekké váltak, míg a kezdetekben a jogszabályok csak néhány oldalt tettek ki, addig mára a szabályrendszer egy 300 oldalas, az EU valamennyi tagállamában közvetlenül hatályos EU rendeletben található (CRR). A szabályozás sokáig egységes volt, minden bank ugyanazon módszer szerint számította a tőkekövetelményét, ami abból állt, hogy az egyes követeléseit különböző százalékokkal (kockázati súlyokkal) kellett besoroznia, és ezt kellett viszonyítania a rendelkezésére álló szavatoló tőkéhez.

A bankok azonban a saját kockázatkezelésük folyamatos fejlesztése és finomítása, több évre visszamenő adatbázisuk kiépítése, egyre bonyolultabb matematikai algoritmusok kidolgozása után úgy gondolták, hogy képesek a szabályozók által meghatározott módszerekhez képest hatékonyabban, a saját portfóliójukhoz jobban illeszkedően kiszámítani a tényleges tőkekövetelményüket. Több éves viták után végül sikerült meggyőzniük a bankfelügyeleti hatóságok globális testületeként működő Bázeli Bankfelügyeleti Bizottságot arról, hogy a 90-es években előbb a piaci, majd a 2000-es években a hitelezési kockázatra is engedélyezze a banki belső modellek használatát tőkekövetelmény számításra. A szabályozás persze számos minőségi és mennyiségi követelményt is szab, amit teljesíteni kell ahhoz, hogy egy bank a belső módszer tőkekövetelmény számításához való alkalmazására a felügyeleti hatósága engedélyét megkaphassa, de a nagyobb, fejlettebb intézmények a lehetőséget gyorsan kihasználták és a felügyeleti engedélyek megszerzését követően áttértek a belső modellek alapján történő tőkekövetelmény számításra.

Lényegében mindkét kockázati típus esetében utólag megállapítható, hogy meglehetősen kedvezőtlen piaci körülmények között kerültek bevezetésre. A piaci kockázati modellek bevezetésekor, 1998-ban, a pénzügyi piacokon az orosz és az ázsiai válságok, valamint az LTCM csődbemenetele miatt olyan piaci turbulenciák voltak, amelyeket a leghatékonyabban működő modellek se lehettek képesek előre jelezni. Ugyanez volt a helyzet 2007-ben a hitelkockázati modellek bevezetése során, hiszen nem sokkal később bekövetkezett a Lehman Brothers csődje és kezdetét vette a globális pénzügyi válság, amelyre való felkészülést és védelmet nem segített elő, hogy a bankok a tőkekövetelmény becslésekor az előző öt év vi-

szonylag stresszmentes időszakát alapul véve jártak el, így jelentősen alábecsülték a válsághelyzetben bekövetkező lehetséges veszteség mértékét. Természetesen voltak egyéb, a válságot előidéző tényezők is (pl. felügyeleti kontroll gyengesége, hitelminősítők hibái, tényleges kockázatok elfedése), de a válság arra is rámutatott, hogy a belső modellek szabályozása környékén is van még tennivaló.

Ezek az események ugyan nem ingatták meg a belső modellek alkalmazhatóságába vetett hitet, és a szabályozók nem szüntették meg ennek lehetőségét, de az alkalmazási feltételek illetve a felügyeleti ellenőrzés módszerei szigorodtak. A szabályozók azonban a piaci kockázati modellek tapasztalataiból okulva a hitelkockázati modellek alkalmazását megpróbálták kellő védőbástyákkal körbevenni. Ennek lett az az eredménye, hogy bár a belső modelleket alkalmazó bankok valóban a modelljük eredményét használhatták a tőkekövetelmény számításra, de a szabályozás korlátozta, hogy az új módszer alkalmazása miatt túl nagy legyen a korábbi módszerek szerint számított tőkekövetelményhez képest a csökkenés. A korlátot a korábbi tőkekövetelmény számítási módszer által adott eredmény 95, 90, majd 80%-ában határozták meg (Bázel 1 floor). Az alsó korlátot 2007-ben eredetileg csak három évre tervezték bevezetni, de a válság miatt ez folyamatosan újra és újra meghosszabbításra került. Ez azzal a furcsa következménnyel járt, hogy a milliárdos költségekkel járó matematikai módszertani és informatikai fejlesztéseket végrehajtó bankok továbbra is kötelesek a tőkekövetelményüket a 2007 előtti (Bázel I) módszerrel kiszámítani, ami a mai, sokkal fejlettebb követelményrendszerhez képest már jelentősen elavult.

Önmagában persze már az is érdekes, hogy a jelen gazdasági körülmények között, amikor a nemteljesítési adatok a korábbi nyugalmas időszakhoz képest jelentősen megnövekedtek, mennyire lehet reálisnak tekinteni egy olyan eredményt, amely nem éri el, az előző, gazdasági fellendülési időszakban kalibrált sztenderd módszer szerinti tőkekövetelmény nyolcvan százalékát. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a Bázel I szerinti alsó korlát ténylegesen is gátolja a tőkekövetelmény túlzott csökkenését, ezért azt a CRR 2017 végéig továbbra is hatályban tartja. Az EBA korábbi felmérései azt is kimutatták, hogy az egyes tagállamok eléggé eltérően értelmezték az alsó korlát pontos számítási módját, így az lényegesen különböző eredményekre vezetett. A CRR ezért a korábbinál jóval részletesebben meghatározza az alsó korlát számítási módját, segítve ezzel az európai belső piac egységes szabályozási logikáját. A CRR azt is előírja az EU Bizottság számára, hogy 2017 januárjáig készítsen egy jelentést arról, hogy a Bázel I alsó korlát fenntartására 2017-et követően is szükség lesz-e még.

A másik jelentős filozófiai váltás a banki belső módszerek szabályozása kapcsán a stressz tesztek jelentőségének egyértelmű növelése volt. A stressz tesztek azt a célt szolgálják, hogy ne csak az aktuálisan fennálló piaci körülmények között vizsgálják meg a bank lehetséges veszteségeit, hanem kedvezőtlen piaci körülményeket feltételezve is, és ennek az eljárásnak az eredményei épüljenek bele a tőkekövetelmény meghatározásába is. A piaci kockázati modellek készítői is gyorsan és sokat tanultak a korábban tapasztalt turbulenciákból.

2013-ra egyértelművé vált, hogy az egyes bankok által alkalmazott módszerek által adott eredmények nagyon eltérőek lehetnek, annak ellenére, hogy a nemzeti felügyeleti hatóságok elvileg ugyanolyan szempontok alapján vizsgálták meg azok alkalmazását. Az EBA ezért több tanulmányt is közzétett ebben a témában¹. A tanulmányok azt boncolgatták, hogy mekkora mértékűek az eltérések, azok mennyiben igazolhatóak a bankok eltérő helyzetével, illetve milyen módon lehetne erősíteni a konvergenciát ezen a területen.

¹ <http://www.eba.europa.eu/-/eba-publishes-reports-on-comparability-of-risk-weighted-assets-rwas-and-pro-cyclicality>

Az EBA megállapításai szerint a banki belső modellek egyértelműen bebizonyították, hogy kockázaterzékenyebbek, mint egy sztenderd módszer, a belső modellt alkalmazó bankok által számított tőkekövetelmények között azonban túlságosan nagy eltérések figyelhetők meg, és ezeknek csak mintegy a felét tudták a bankokra vonatkozó egyéni jellemzőkkel megmagyarázni.

Ez a megállapítás egyértelműen azt sugallta, hogy a bankok által alkalmazott belső módszerek minősége nem egyenszilárdságú. A hitelintézetek és befektetési vállalkozások tőkekövetelményét meghatározó EU irányelv (CRDIV) ezért előírta egy olyan tesztelés lefolytatását, amelynek a lényege, hogy a nemzeti felügyeleti hatóságok egy közös módszertan alapján kialakított teszt portfoliót küldenek ki a belső modellt alkalmazó intézményeknek. Az intézmények a saját belső modelljük alapján meghatározzák, hogy mennyi lenne a portfolió tőkekövetelménye. Az EBA összesíti ezeket az információkat, majd meghatároz egy alsó küszöbértéket (benchmark), vagyis, ha egy bank által számított tőkekövetelmény nem éri el ezt a küszöbértéket, az azt jelzi, hogy a modell túl alacsony tőkekövetelményt ad. A benchmark alatti tőkekövetelményt jelző intézmény esetében a nemzeti hatóságnak korrekciós lépéseket kell tennie a belső módszer hatékonyságának a javítására.

Az EBA a referencia portfolió kialakítása és a tesztelés lefolytatása érdekében két, a tagállamokban közvetlenül hatályosuló EU bizottsági rendeletet is előkészít. Az első rendelet (RTS) a folyamat leírását valamint az értékelés elvégzésének a módját tartalmazza, a másik rendelet (ITS) pedig az adatszolgáltatási táblákat és magát a teszt portfoliót.

A tesztelésre első ízben 2015-ben fog sor kerülni, és attól kezdve minden évben újra lefolytatásra kerül. A hitelkockázatra vonatkozó első adatszolgáltatás esetében a referencia dátum 2015. június 30. lesz, vagyis a bankoknak úgy kell kiszámítaniuk a tőkekövetelményt, mintha a teszt portfolióban szereplő pozíciók 2015. június végén szerepelnének a bank mérlegében. Az első adatszolgáltatás határideje várhatóan 2015. augusztus 11. lesz.

Piaci kockázat esetében eltérőek a határidők, itt a tőkekövetelményt úgy kell számítani, mintha a bankok április 15-én vették volna fel a teszt portfolióban szereplő pozíciókat. Május 4-én, az akkori piaci körülmények alapján kell végrehajtani a tőkekövetelmény számítást, és május 11-ig kell megküldeni annak eredményét a nemzeti felügyeleti hatóságnak.

A teszt portfolióban a piaci kockázat esetében kamatláb, részvény, deviza, áru és hitelderivatíva pozíciók is fognak szerepelni. 2015-ben, amikor első alkalommal kerül sor a tesztelésre, az EBA által készített tesztportfolió nagyrészt a Bázeli Bizottság által már korábban is használt portfolión fog alapulni, de a későbbiekben az EBA egy új tesztportfoliót fog kifejleszteni.

A hitelkockázati teszt portfolióban szerepel majd alacsony nemteljesítési aránnyal rendelkező kitettség (államokkal, hitelintézetekkel és nagyvállalatokkal szembeni követelések) valamint egyéb kitettségek is (kis- és középvállalatokkal szembeni követelések, jelzáloggal fedezett hitelek).

Az irányelv azt is lehetővé teszi a nemzeti felügyeleti hatóságok számára, hogy saját portfoliókat is kialakítsanak, és az EBA-val való egyeztetést követően azt is megküldjék az intézményeknek tesztelésre.

A tesztportfolióknak nem csak az a célja, hogy megállapítható legyen, ha egy bank túl alacsony tőkekövetelményt becsült, hanem az is, hogy az alapján a felügyeleti hatóságok még jobban be tudják azonosítani, hogy mik lehetnek az eltérések okai. Piaci kockázatok esetében különösen ilyenek lehetnek egyes kockázati tényezők figyelmen kívül hagyása, az adatbázisokban vagy a kalibrációban való eltérések, alternatív modell feltételezések vagy módszertani eltérések. A hitelkockázati portfolió esetében vizsgálni kell, hogy mennyire lehet az eltérés hatása, hogy a modellt milyen időpontban fejlesztették ki, milyen hosszú adat-

sorokat használ, milyen a PD és LGD számításának a részletezettsége vagy a nemteljesítés definíciójának a meghatározása.

A nemzeti felügyeleti hatóságoknak a felmérésük eredményeiről az EBA-t is tájékoztatniuk kell, valamint ezeket az információkat meg kell osztaniuk az adott bankok felügyeleti kollégiumainak tagjaival is. A nemzeti felügyeleti hatóságoknak arra is fel kell készülniük, hogy az intézmények számos kérdéssel fogják őket megkeresni az adattáblák kitöltése során, ezeket a kérdéseket első szinten maguk a hatóságok fogják megválaszolni, vagy továbbküldhetik a kérdést az EBA-nak megválaszolásra. A nemzeti felügyeleti hatóságoknak jelentős szerepe lesz az adatok minőségének az ellenőrzésében is, mielőtt azokat továbbítanák az EBA-nak.

Magyarországon a belső módszerek tesztelésének koordinálásáért és az abból való következtetések levonásáért a Magyar Nemzeti Bank lesz a felelős. Magyarországon összesen hat olyan hitelintézet van, amelyik a hitelkockázat tőkekövetelményét belső módszer alapján számítja, ezért ez az eljárás őket érinti majd leginkább. Jelenleg nincs olyan hitelintézet Magyarországon, amelyik a piaci kockázat tőkekövetelményét belső módszer alapján számítja, bár belső kockázatkezelési célokra sok intézmény alkalmaz ilyen eljárásokat. A piaci kockázati belső módszerek tesztelésére ezért Magyarországon nem lesz lehetőség ennek az eljárásnak a keretében. Ez azonban nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a felügyeleti hatóság a belső kockázatkezelés vagy a belső tőkekövetelmény számításra alkalmazott modelleket is letesztelje egy külön eljárás keretében.

A hitelintézeteknek a teszt portfólió tőkekövetelmény számításának eredményeiről nem csak egyedi, hanem konszolidált szinten is számot kell adniuk, az alkalmazási kör lényegében megegyezik a CRR-ben használt alkalmazási körrel. Az intézményeknek az EBA által összeállított portfólió mindazon pozícióira el kell végezniük a számításokat, amelyek esetében belső módszert alkalmaznak (a belső módszer alkalmazása alól egy adott időszakra vagy tartósan is lehet mentesítést kérni egyes alportfóliók vonatkozásában, ezekre nem kell elvégezni a tőkekövetelmény számítást).

Fontos megjegyezni, hogy maga a CRDIV is egyértelmű utalást tartalmaz arra, hogy a tesztelési eljárásnak egyáltalán nem célja az, hogy a folyamat végére mindegyik bank ugyanazt a modellt használja és a belső módszerek mind ugyanazt az eredményt adják. Az eltérő módszerek használata javítja a stabilitást és hasznos a pénzügyi szektor egésze szempontjából. A tesztelési eljárás csak azon bankokat akarja kiszűrni, amelyek esetében a belső módszerek indokolatlanul alacsony tőkekövetelményt eredményeznek, amint azt az MNB már eddig is végezte a felügyeleti felülvizsgálati folyamatai során. Az sem cél, hogy bizonyos típusú módszereket a felügyeleti hatóságok előnyben részesítsenek. Maga az irányelv tartalmazza azt, hogy a nemzeti felügyeleti hatóságok tesztelési eljárás kapcsán hozott intézkedései nem vezethetnek csordaszellemű magatartáshoz.

A tesztelési eljárás egyben komoly próbája lesz majd annak, hogy hogyan tud együttműködni a gyakorlatban az EBA, valamint az egységes európai bankfelügyeleti szerepkörében eljáró Európai Központi Bank.

A hazai belső módszereket tőkekövetelmény számításra alkalmazó hitelintézeteknek célszerű ezeket a szabályozási és módszertani fejleményeket szorosan nyomon követniük és felkészülniük a tesztelésből származó várható szakmai fejlesztési és erőforrás igényekre.

„Szerkesztett formában megjelent a Napi.hu oldalon 2015. január 7-én.”